
Etika in šola

Marjan Šimenc in Mitja Sardoč

Tematika etike za sodobni šolski prostor predstavlja nenehni izziv, na katerega je mogoče odgovarjati predvsem z neprestano refleksijo. Razloga za ta položaj sta vsaj dva. Na eni strani za sodobne družbe velja specifično nelagodje v odnos do morale.

Richard Sennett viru tega nelagodja pravi korozija značaja v sodobnem kapitalizmu. S tem meri na imperativ fleksibilnosti, ki ga sodobne družbe nalagajo posamezniku. Imperativ zahteva: »Vse življenje se izobražuj, pripravi se na to, da boš večkrat v življenju zamenjal službo. Usposobi se, da se boš lahko prilagajal različnim zahtevam delovnega mesta ...«
Fleksibilnost in prilagodljivost sta danes predstavljeni kot cilj, h kateremu se teži, kot vrlini, ki sta tako pomembni, da sta uvrščeni med zapisane cilje izobraževalnega sistema. Po drugi strani pa se v medosebnih odnosih pričakuje zavezanost, držanje besede, vztrajanje, pričakuje se, da se oseba glede svojih temeljnih zavez ne bo spremenila. Na ravni skupnosti se pričakuje podobno nefleksibilnost: glede temeljnih načel skupnega življenja se pričakuje pripravljenost zavzemati se zanj, fleksibilnost pa se tu poimenuje nenačelnost, oportunističnost. Francis Fukuyama to poimenuje velika disrupcija v modele družbenega življenja industrializiranega sveta, ki je na eni strani povezana z ekonomsko modernizacijo, po drugi pa z vrsto indikatorjev, kot so zlom nuklearne družine, razporoke, otroci, rojeni neporočenim staršem, kriminal, zlorabe otrok, alkoholizem in zloraba drog. John Hendry temu pravi domnevni kolaps moralne avtoritete. Socialna statistika po njegovem mnenju ne podpira Fukuyamove teze, da imamo opravka s kolapsom moralnih vrednot. Podatki pa napeljujejo k tezi, da so omajane tradicionalne moralne avtoritete in institucije, povezane z njo, s

tem pa so (nekateri) moralne vrednote postale pomembno bolj ranljive. To sicer ni nov pojav, saj ga poznamo iz zgodovine: božansko avtoriteto kraljev je denimo nadomestila avtoriteta sekularne države. Res pa je, pravi Hendry, da so bile v poznem dvajsetem stoletju po razvitem svetu omajane vse tradicionalne avtoritete, ki so podpirale tradicionalno moralo.

Drugi razlog pa so vrtci in šole. Ne samo, da – kot nekoliko ironično pravi Hannah Arendt in se takoj zavzame za subjekt svojega govora – vsako leto poteka velika invazija milijonov majhnih barbarov, ki se imenujejo otroci, na civilizacijo, civilizacije pa poskušajo te zavojevalce vzgojiti in jim vcepiti občutek za to, kaj je prav. Vendar ne gre vselej za vcepljanje. Nekatera družbena okolja (pravita Gunilla Dahlberg in Peter Moss) poskušajo ta proces narediti z vzpostavitvijo etičnega okolja, v katerem etika ni povezana s posredovanjem pravil, temveč s prakso, ki v ospredje postavlja osebno odgovornost za sprejemanje etičnih odločitev posameznikov, ki so vselej že v odnosih z drugimi posamezniki.

Družbena transformacija, ki postavlja pod vprašaj tradicionalno družbeno moralo, in šola, ki sebe misli kot okolje, v katerem poteka praksa etike, sta dva močna razloga, zakaj je na področju edukacije potreben ne le razmislek o moralno vzgoji, temveč tudi stalna refleksija tako diskurzov o moralni vzgoji kot tudi praks etike. V tematskem bloku je zbrano nekaj besedil, ki poskušajo prispevati k tej refleksiji.

Štrajn analizira odnos šole in etike v obdobju po »koncu Človeka«. V filozofski tradiciji je bila etika povezana s konceptom subjekta, z relativizacijo subjekta v kritiki novoveške subjektivnosti pa tovrstno pojmovanje izgubi svoj temelj. S tem se izpostavi vprašanje, kako ta izguba enotne etike vpliva na vzgojno-izobraževalni proces. Avtor odgovor išče v kontekstu, ki ga določa pojem »proces resnice«.

Šimenc išče odgovor na vprašanje, kakšna je relevantnost prenašanja vrednot v obdobju, ki se je zoperstavilo Durkheimovi koncepciji moralne vzgoje kot vcepljanja družbeno priznanih moralnih norm in je v ospredje postavilo avtonomnega posameznika. Avtorjeva teza je, da je obramba svobode subjekta vzbudila vtis o razcepu med posameznikom in družbo, personalizacija morale pa je okrnila družbeno vsebino morale in s tem paradokсно prispevala k manjši svobodi subjekta. Strahovnik se ukvarja z vprašanjem, kakšno je mesto moralne teorije v moralni vzgoji. Razmislek govori v prid tezi, da je za moralno vzgojo pomemben integrativni pristop, saj moralna vzgoja ne meri na prenos vrednot ali na pristajanje na obstoječe vrednote, ampak na spodbujanje premisleka, na večanje moralne občutljivosti in ustvarjanje pogojev za dialog, moralna teorija pa je njegov pomemben sestavni del.

Grušovnik izpeljuje, da se je moralna vzgoja v postindustrijskih družbah odvrnila od reprodukcije družbenih norm h konstrukciji avtonomnega subjekta, vendar raziskave opozarjajo, da odločanje ne izvaja sebi transparentni subjekt, saj kognitivni procesi, ki niso neposredno dostopni zavesti, na primer moralna hipokrizija in samoprevara, pomembno vplivajo na moralno presojanje. Iz tega pa sledi, da bi morala moralna vzgoja vključevati tudi poznavanje procesov, ki od znotraj omejujejo kritičnost in racionalnost subjekta morale.

Kodelja se v svojem prispevku ukvarja z opredelitvijo etike edukacijskega raziskovanja, posebno pozornost pa nameni dvema vprašanjem, ki sta zanjo posebej pomembna: vprašanje informiranega soglasja in vprašanje svobode objavljanja. Pri prvem je izstopajoča težava pri raziskavah, ki vključujejo mladoletnike, pri drugem pa vplivi ekonomskih interesov in moralnih dolžnosti na svobodo znanstvenikov.

Sardoč v svojem prispevku analizira nekatere izmed zapostavljenih ali celo spregledanih razsežnosti talentov (ter s tem povezano problematiko nadarjenosti). Poseben poudarek nameni sami anatomiji pojma talenta kot osnovni predpostavki načela »odprtosti vseh družbenih položajev talentom«. V sklepnem delu opozori na dva izmed temeljnih problemov, ki postavljata pod vprašaj koherentnost egalitarnega pojmovanja družbene (ne)enakosti.

Teršek pa analizira procese, ki so pripeljali do tega, da so se univerze podredile neoliberalni logiki trgov, univerzitetni delavci postali »sužnji zrobotizirane tehnokratske razčlovečenosti« in se odpovedali svoji bistveni nalogi, oblikovanju kritičnih državljanov.

To številko revije Šolsko polje pa zaključujejo trije članki v razdelku Razprave.